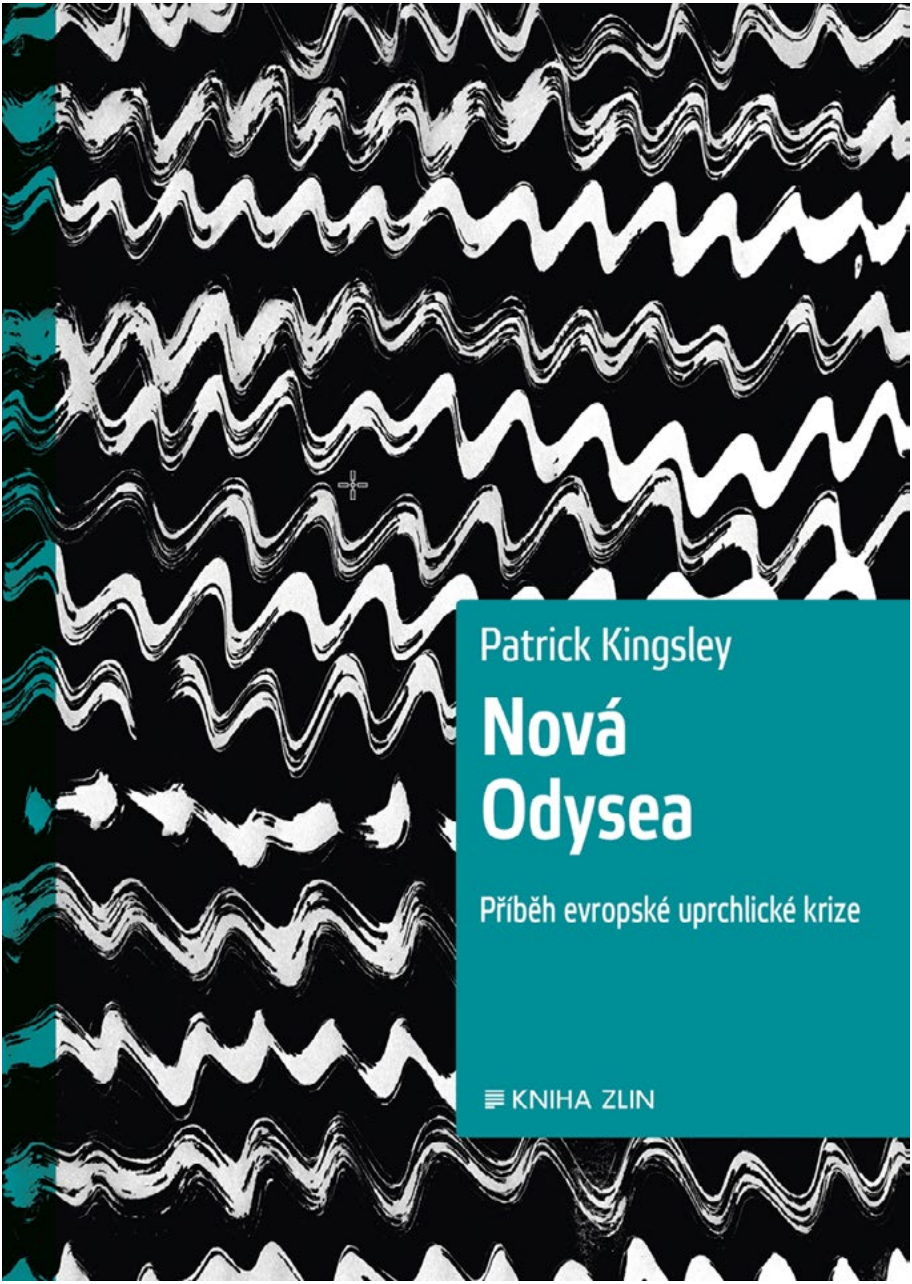

Patrick Kingsley

Nová Odysea

Příběh evropské uprchlické krize

KNIHA ZLIN

Nová Odyssea

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihazlin.cz
www.albatrosmedia.cz

KNIHA ZLIN

Patrick Kingsley
Nová Odyssea – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

TEMA

Obsah

Prolog | 11
1 Pokažené narozeniny | 23
2 Druhé moře | 35
3 Obchodování s lidmi | 63
4 SOS | 101
5 Ztroskotání | 119
6 Země zaslíbená? | 153
7 Mezi lesy a vodou | 171
8 Do Švédska? | 237
9 Brána se s třeskem zavírá | 245
10 Status neznámý | 285
Epilog: Co se stalo dál? | 305
Vzkaz od Hášima aš-Šaukího | 307
Poznámka autora | 309
Poděkování | 311
Poznámky | 315
Rejstřík | 322
Mapy | 334

Patrick Kingsley

Nová Odyssea

Příběh uprchlické krize v Evropě

KNIHA ZLIN

Matce a otci

… **nikdo neposadí své dítě do lodi,**
pokud voda není bezpečnější než pevnina.

Warsan Shireová: Domov

Kdyby však některý bůh mě zas potápěl na třpytném moři,
snesu to, neboť v hrudi mám srdce všem útrapám zvyklé.
Vždyť jsem přemnoho běd již přetrpěl, mnoho jsem zkusil
v bojích a na mořských vlnách – ať přidá se k tomu i tohle!

Homér: Odysseia

Prolog

Středa 15. dubna 2015, 23:00

Trasy do Evropy

Ve tmě daleko na moři Hášim aš-Šaukí svoje sousedy nevidí, ale slyší jejich křik. Částečně za to může on sám. Jsou to dvě Afričanky – možná ze Somálska, ale na vyptávání teď není vhodná chvíle – a Hášim na nich leží na břiše s rozpřaženýma rukama. Lokty a koleny se zarývá do jejich údů. Chtějí, aby někam uhnul, teď hned, a on by také rád. Ale nejde to – je na něj navaleno několik dalších osob a na nich dost možná ještě jedna vrstva. Na dřevěné loďce se tísní desítky lidí. Kdo se pokusí pohnout, toho vrátí na místo kopanec od pašeráka. Nikdo nestojí o to, aby se přetížená loď převrátila a potopila.

Může být něco kolem jedenácté v noci, ale s jistotou to Hášim neví. Ztrácí pojem o čase, o místě. Někdy během večera ho i s jeho nynějšími společníky nahnali z pláže na nejsevernějším výběžku Egypta do téhle lodičky. Teď se loď pohupuje kdesi v jihovýchodní části Středozemního moře, neznámo kde, v neproniknutelné tmě s ní pohazují vlny a cestující křičí.

Někteří volají arabsky, někteří jinými jazyky. Jsou tu lidé z celé Afriky, z celého Blízkého východu. Jsou tu Palestinci, Súdánci, Somálci. A Syřané, jako Hášim. Chtějí se dostat do severní Evropy: do Švédska, do Německa, kamkoli, kde jsou vyhlídky do budoucnosti lepší než v jejich zničené vlasti. To pro tuhle neurčitou naději riskují cestu lodí na italské pobřeží. Když půjde všechno hladce, měli by za pět šest dnů být v Itálii. Momentálně ale Hášim netuší, jestli přečká tuhle noc. Jestli ji přečká vůbec někdo.

Uplyne hodina. Dojedou k jiné lodi, o něco rozměrnější, a pak k další, ještě větší. U každého nového plavidla je pašeráci přehazují přes zábradlí jako pytle brambor. Místa teď mají o něco víc, ale jsou naskrz promočení. K prvnímu člunu se museli přebrodit vlnami a druhá loď byla plná vody. V promáčených šatech se třesou zimou. A zvrací. Osoba namáčknutá na jeho levý bok pozvrací Hášima od hlavy k patě. A jemu nezbyde než to nadělení poslat dál, a pozvrací člověka po své pravici. Pak zvedne hlavu a uvědomí si, že jsou na tom všichni stejně; všichni mají šaty potřísněné cizími zvratky. Aby mohli vyklopit obsah žaludku na kolegy utečence, zaplatili každý přes 2000 amerických dolarů. „Hotové blinkací orgie," napadne Hášima.

—

Snad nejbizarnější na celém výjevu je ovšem to, jak rychle zevšedněl. Svět je v současné době svědkem největší vlny masové migrace od druhé světové války – a její nejdramatičtější projev se odehrává právě ve Středozemním moři. V letech 2014 a 2015 se na netěsnících člunech, jako je tento, přepravilo přes Středozemní moře kolem 1 200 000 osob.[1] Podle odhadů Evropské unie se v letech 2016 až 2018 vydají v jejich stopách více než tři miliony dalších lidí, protože občanské boje v Sýrii, Afghánistánu a Iráku vyhánějí do Evropy dosud nepoznané množství osob. Po řadu let nesly břemeno globální uprchlické krize převážně rozvojové země – podle statistiky OSN v nich žije 86 procent uprchlíků. Teď se ovšem krize začíná bezprostředně dotýkat i Evropy.

Migrace do Evropy rozhodně není žádný nový jev. Afričtí běženci se už dlouho pokoušejí dostat se z Maroka do Španělska nebo ze Senegalu na Kanárské ostrovy. Libye, Turec-

ko a Egypt jsou už dávno odrazovým můstkem pro lidi, kteří by se rádi dostali do Itálie, Řecka nebo Bulharska. Nikdy dřív ale utečenci nepřicházeli v tak obrovském počtu.

Na začátku, v roce 2014, tvořili předvoj převážně Syřané, Eritrejci a Afričané ze subsaharských oblastí. Plavili se tehdy převážně z Libye (kde se v důsledku Arabského jara rozpadl dosavadní řád) a v menší míře z Egypta do Itálie. V roce 2014 přišlo do Itálie 170 000 osob, téměř trojnásobek dosavadního rekordu.[2] V roce 2015 zůstával počet subsaharských utečenců plavících se z Libye a Egypta na rekordní úrovni z předchozího léta. V témže roce ale zamíchalo kartami Řecko, které se stalo nejoblíbenější branou do Evropy a Itálii předstihlo. Změna vízové politiky pro syrské utečence znamenala, že už se nemohli dostat do severní Afriky tak snadno, a vzhledem k válce v Libyi ani nechtěli. Začali tedy masově odplouvat z Turecka na řecké ostrovy a s nimi volili tuto cestu i emigranti z Afghánistánu a Iráku, kde byla situace čím dál nejistější. Maličké ostrůvky, které donedávna sloužily jako ospalá dovolenková útočiště na samém krajíčku Egejského moře, se ze dne na den změnily v Ground Zero blízkovýchodní uprchlické krize. Řekové, už teď bojující s hospodářským propadem, nebyli na nic takového připraveni.

Problém, až dosud omezený jen na západní Evropu, znenadání zasáhl i východní Evropu. V roce 2015 odplulo z tureckých břehů více než 850 000 utečenců[3] – a drtivá většina pokračovala přes Balkán na sever, v naději, že v severní Evropě najdou bezpečí a stabilitu. Maďarsko, kde ještě před pěti lety překročilo jižní hranici pouhých 2400 utečenců,[4] se najednou muselo vypořádat se stonásobkem toho počtu. Maďarská vláda nakonec postavila na jihu země plot. Když lidé začali proudit po nové trase do Chorvatska, vybudovali Maďaři na hranici s Chorvatskem další zábranu.

Zbytek Evropské unie krize rozdělila v přenesenějším smyslu. Itálie a Řecko neviděly důvod, proč by se měly s tak obrovskou vlnou přistěhovalců vypořádávat samy, a pokoušely se řadou způsobů zbytek Evropy přimět, aby přijaly na řešení svůj podíl. Zpočátku Italové a Řekové prostě posílali se spikleneckým mrknutím většinu utečenců dál, místo aby osádku každého člunu vybízeli k setrvání na italské nebo řecké půdě, jak stanovují pravidla Evropské unie zakotvená v Dublinských úmluvách. Pak se pokusily u vyjednávacího stolu přesvědčit svoje sousedy, aby migranty dobrovolně přijímali. Ani po měsících nekonečných a neplodných konferencí a summitů však většina evropských zemí nebyla ochotná ulehčit Řecku a Itálii o větší než symbolický počet běženců. Na podzim evropské vlády konečně dospěly k dohodě, podle níž se nárazníkovým státům uleví o 120 000 uprchlíků, které si mezi sebou rozdělí zbytek kontinentu. Podle bruselských úředníků šlo o malé vítězství a důležitý precedent. Ve skutečnosti to ale byl výsledek velice chabý. Dotyčných 120 000 tvořilo přibližně devítinu celkového počtu osob, které přišly do Itálie a Řecka v roce 2015,[5] a takzvaná dohoda tudíž nedávala skoro žádný smysl. Jeden z klíčových principů, na kterých byla založena Evropská unie – solidarita mezi členskými státy –, jako by se někam vytratil.

S postupem roku další a další státy vztyčovaly hraniční ploty, aby odklonily proud utečenců, a některé hrozily úplným uzavřením hranic. Tímto přístupem ohrozily další z ústředních hodnot Evropské unie, totiž koncept volného pohybu mezi zeměmi na evropském kontinentu, princip, který byl s velkou slávou zpečetěn roku 1985 Schengenskou dohodou a který dodnes vnímáme jako jeden z největších přínosů tohoto celoevropského projektu. Spolu se současně dopadajícími důsledky řeckého hospodářského propadu se

migrační krize stala jednou z největších hrozeb soudržnosti Evropské unie, jaké od svého založení čelila.

Zároveň to byla hrozba naprosto zbytečná. Uprchlická krize je svým způsobem zavádějící název. Krize to skutečně je, to ano, ale nezpůsobili ji ani tak sami uprchlíci jako naše reakce na ně. Číslo 850 000 zní jako značný počet – a z hlediska historické migrace do Evropy opravdu je velké. Ale představuje jen asi 0,2 procenta celkové populace EU, jež činí přibližně 500 000 000 obyvatel, tedy příliv, který by nejbohatší kontinent na světě zvládl bez potíží absorbovat, pokud by se k němu – což je ovšem podmínka – patřičně přistupovalo. Existují země, jejichž sociální infrastruktura je v důsledku uprchlické krize na hranici kolapsu – ale většina z nich není v Evropě. Nejnápadnějším příkladem je Libanon, který v roce 2015 poskytoval útočiště necelému 1 200 000 Syřanů, ačkoli celková populace země činí přibližně 4,5 milionu.[6] Jeden uprchlík na pět obyvatel – poměr, který měl evropské představitele hluboce zahanbovat.

Bohužel se zahanbit nenechali. Místo toho hlava nehlava vymýšleli opatření, která by krizi na moři naoko vyřešila, ale ve skutečnosti nepřišli s ničím, co by ji pomohlo lépe zvládat. Ukončili rozsáhlé záchranné operace na jihu Středozemního moře s argumentem, že právě kvůli nim riskuje tolik lidí cestu po vodě. Pak je znovu zavedli, neboť se ukázalo, že proud uprchlíků se tím nijak nezmenšil. Vzápětí přišli s nedomyšleným vojenským plánem na využití válečného loďstva proti libyjským pašerákům. Ani ten nemohl skončit jinak než fiaskem.

V žádném ze svých zoufalých plánů nevzali politikové na vědomí jednu zásadní skutečnost, totiž že lidé budou přicházet dál, ať vítaní nebo nevítaní, a nepochopili tudíž, že neexistuje žádný jednoduchý způsob, jak migrační trasy

zablokovat, lze na ně jen lépe dohlížet. Kdyby vytvořili organizovaný systém masového přesídlování z Blízkého východu, a kdyby se jim ho povedlo urychleně zavést, mohlo se Evropě podařit ty nejchaotičtější projevy krize zvládnout. Díky tomuto systému by mnoho migrantů zůstalo prozatím na Blízkém východě a spolehli se raději na formální postup řízeného přesídlování. Evropa by pak na oplátku získala možnost vypořádat se s jejich příchodem mnohem metodičtěji. Také Turecko by pak možná dělalo víc pro to, aby lidem zabránilo odplouvat z jeho břehů – jednak lepší ochranou hranic a za druhé pracovním povolením pro migranty.* Za celý rok 2015 ale nebyl přijat žádný podobný plán a statisícům lidí tak nezbývalo než využít jedinou možnost, která se nabízela: přeplavit se do Řecka na vlastní pěst. Byla to naprostá bouře, ve které uprchlíci neměli důvod zůstat na místě, země Blízkého východu neměly důvod bránit jim v odchodu a Evropa neměla prostředky, jak jim zahradit cestu.

Všeobecný zmatek se ještě prohloubil v důsledku pařížských útoků z listopadu 2015. Ukázalo se, že dva z devíti útočníků pravděpodobně přicestovali do Řecka před měsícem na člunu plném uprchlíků. Někteří komentátoři a politikové propadli panice a začali volat po okamžitém a úplném uzavření všech přístupových cest, protože příchod uprchlíků ohrožuje celý kontinent. Jejich paranoidní reakce byla pochopitelná a dala se očekávat, ale zároveň postrádala veškerou logiku. V první řadě to byla přesně taková reakce, jakou teroristé hodlali vyvolat: konečný „důkaz“ morálního rozkladu Západu a pádný argument, který mohl ISIS využít při náboru. Za druhé: i kdyby se Evropa rozhodla zvednout padací most, nepodařilo se jí to v minulosti a nemá pro to

* V lednu 2016 Turecko konečně povolilo Syřanům žádat o pracovní povolení.

účinnější prostředky ani dnes. Evropa není Austrálie, země, která – ať o tom soudíme cokoli – dokázala „čluny zastavit“. Austrálie a Indonésie jsou od sebe vzdálené stovky kilometrů; východní břehy Evropy leží jen nějakých devět deset kilometrů od Turecka.

Ve chvíli, kdy do Řecka přicházejí tisíce lidí bez dokladů, jsou obavy z bezpečnostních rizik namístě. Jediný způsob, jak tyto obavy zmírnit, by ovšem z výše uvedených důvodů byl zajistit velkému počtu těchto osob legální a kontrolovaný vstup. Byl by to krok, který by snížil proud uprchlíků směřující přes Egejské moře, a umožnil tím pádem snadnější kontrolu a monitorování všech, kdo do Evropy přicházejí. Nikdo ale nedokázal dohlédnout tak daleko. Místo toho se strach ze společenského rozkladu stal záminkou pro naprostou nečinnost – strach, který se stal vlastním sebenaplňujícím proroctvím.

A zatímco Evropa rozpačitě přešlapovala, přes moře putovaly další, rekordní počty uprchlíků – a v rekordním počtu také umírali. Jen aby se dostali ke člunu, musela většina z nich podstoupit cestu, kterou můžeme právem nazývat novodobou Odysseou. V časech, kdy může tolik lidí cestovat snadno a bez stresu, je putování migrantů přes Saharu, Balkán nebo Středozemní moře – pěšky, v podpalubí dřevěných rybářských lodí, na korbách terénních aut – skoro tak barvité jako cesty klasických hrdinů Odyssea a Aenea. Nerad bych ten příměr přeháněl, ale některé paralely nelze přehlédnout. Tak jako dávní rekové, kteří prchali před konfliktem na Blízkém východě a plavili se přes Egejské moře, jsou ke stejným krokům nuceni i dnešní uprchlíci. Novodobými sirénami jsou pašeráci, bez skrupulí lživě slibující bezpečnou cestu, a namísto Kyklopů se jim staví do cesty neurvalé pohraniční stráže. Tři tisíce let poté, co jejich antičtí předchůdci dali

vzniknout klasickým legendám evropského kontinentu, píší dnešní poutníci nový příběh, který Evropu tak či onak ovlivní v příštích letech.

Tato kniha vypráví o tom, kdo tito poutníci vlastně jsou. Je o tom, proč přicházejí další a další, a jak to dělají. Je o pašerácích, kteří jim po cestě pomáhají, a o pobřežní stráži, která je na opačné straně moře zachraňuje. O dobrovolnících, kteří je krmí, o hoteliérech, kteří jim poskytují ubytování, o pohraničních kontrolách, které se jim snaží zabránit ve vstupu do své země. A o politicích, kteří od nich odvracejí pohled.

Na základě rozhovorů a setkání s lidmi v sedmnácti zemích tří kontinentů vypráví příběhy jak z cesty přes Středozemní moře, tak z přechodu končin, které pracovníci humanitárních organizací nazývají „druhé libyjské moře“, moře, jímž je Sahara – a popisuje i následnou cestu vzhůru Evropou. Přináší svědectví z úkrytů berberských pašeráků a ze sicilských přístavů; z železnic v západní Evropě a balkánských stezek pro pěší. Průběžně přitom kritizuje způsob, jakým se Evropa k této krizi postavila, a nabízí argumenty pro lepší řešení. Migrační krize nás bude v té či oné formě zasahovat i v nadcházejících letech; tato kniha má za úkol vylíčit události roku 2015, roku, kdy krize dosáhla dosud neslýchaných rozměrů, a shrnout, jak bychom se z nich mohli poučit.

Svým způsobem je i mou osobní výpovědí: na přelomu let 2014 a 2015, než se migrace stala evropským tématem roku, mě šéfredaktor ustanovil prvním korespondentem deníku *The Guardian*, který se měl věnovat výhradně migraci. Tehdy jsme to ještě netušili, ale moje nová role mi umožnila poznat migrační krizi do větší šířky a hloubky než většině lidí. Moje práce přinášela řadu absurdních výhod. Během jed-

noho nezapomenutelného týdne jsem se dostal ze saharské pouště až doprostřed Středozemního moře a pak dál k maďarským hranicím. V průběhu jiného jsem překročil devět hranic, zatímco téměř 1300 lidí utonulo při pokusu překonat jednu jedinou. Kromě celé řady jiných příběhů tedy v této knize najdete i příležitostný popis mých vlastních nepředvídaných cest, které jsem podnikl při sledování trasy jiných.

Především je ale *Nová Odyssea* příběhem někoho úplně jiného: Syřana jménem Hášim aš-Šaukí. Každá druhá kapitola (nebo tak nějak) se věnuje Hášimově hledání bezpečného útočiště. Jeho hluboce osobní příběh se prolíná s širším pohledem na celou krizi, díky čemuž můžeme střídavě sledovat cestu jedince i cestu, kterou se ubírá celý kontinent. Proč se věnuji právě Hášimovi? Není to bojovník za svobodu ani žádný superhrdina. Hášim je obyčejný Syřan. Ale právě proto chci mluvit zrovna o něm. Je to příběh obyčejného člověka, v jehož situaci se může kdykoli ocitnout kdokoli z nás.

—

Když se dnes umazaný cizími zvratky třese zimou, zažívá Hášim jen další z mnoha nedůstojných situací, kterými si během své tříleté odysey prošel. Je to podsaditý čtyřicátník s milým úsměvem, ale šedivějící vlasy mu přidávají na věku. Svůj domov v Damašku opustil v roce 2012 a jediné, co z jeho domu zůstalo, je klíč, který nosí v kapse. Zbytek vyhodila syrská armáda do vzduchu.

Myslí na svoje děti – Usamu, Muhammada a Miláda – daleko v Egyptě. Tuhle cestu podniká proto, aby ji nemusely podniknout ony. Aby se mohl se svými syny a jejich matkou Hijám znovu shledat legální cestou, pokud se mu podaří dostat se na druhou stranu – a posléze do Švédska.

Jeho země je zničená a Hášimovy naděje a sny vzaly za své spolu s ní. Ale pro svoje děti je ochotný umřít. „Riskuji život pro něco většího, pro větší cíle, než jsou ty moje," řekne mi při loučení. „Jestli to nevyjde, bude to jen a jen moje prohra. Ale když tohle riziko podstoupím, třeba se mi podaří splnit sen třem dětem: mým dětem – a možná i mým vnoučatům."

Myslí hlavně na Usamu, nejstaršího syna. Dnes, 15. dubna 2015, má Usama narozeniny. Jeho čtrnáctý rok započal hned ráno, kdy se mu otec s pláčem omluvil, že musí odejít, a pak se oba rozloučili s vědomím, že už se nemusí víckrát setkat.

1

Pokažené narozeniny

Hášimův útěk ze Sýrie

Neděle 15. dubna 2012, 18:00

Sýrie, Jordánsko a Egypt

Hášimova cesta začíná na den přesně před třemi lety. Usama má opět narozeniny. A opět jeho narozeniny něco naruší. Neděle je v Sýrii pracovním dnem, první v pracovním týdnu, a Hášim přichází domů kolem šesté večer. Na chvíli se posadí se svými chlapci k televizi. Hijám, učitelka o dva roky mladší než její manžel, už chystá v kuchyni večeři a Hášim zabíjí čas, než půjde vyzvednout dort pro Usamu.

Vtom se ozve zaklepání na dveře. Nebo spíš bušení – bušení, které Hášim opravdu nečekal.

Není nijak zvlášť politicky angažovaný. Je prostě obyčejný státní zaměstnanec na místním vodoprávním úřadu. Je vedoucí počítačového oddělení a jeho úkolem je vystavit každý měsíc obyvatelům Damašku a okolí účet za vodu. Soustředí se na svou práci a do ničeho se neplete.

Ale dneska mu to není nic platné. Režim posílá své lidi od domu k domu, aby předvedli všechny muže, které najdou. Hášim se může jen dohadovat, jestli je to proto, že jsou sunnité žijící v zemi ovládané alávity, skupinou příslušející k šíitskému náboženství. Má pro to podezření pádný důvod: občanská válka v Sýrii se odehrává čím dál víc na sektářské bázi.

Jde otevřít dveře a děti ho sledují pohledem. Venku stojí dvacet mužů. Hášim nepozná, jestli jsou z vojska, od policie nebo z prorežimní domobrany. Ale jdou si pro něj a půlku dalších sousedů.

Konflikt započal daleko odsud. Na přelomu let 2010 a 2011 se v celém arabském světě vzedmula vlna protestů proti

autoritářským režimům, která se čeřila od Tuniska přes Egypt, Libyi a Bahrajn až po Jemen. V únoru 2011 doputovaly demonstrace do Sýrie. První protest se odehrál na trhu v Damašku, ale mnohem víc utkvěl všem v paměti daleko menší projev občanského odporu v půlce března. Ve městě Dar'á na jihu Sýrie tehdy skupina chlapců nastříkala na školu prodemokratická hesla. Za diktatury Bašára Asada, bývalého oftalmologa, který v roce 2000 nastoupil po svém otci na post prezidenta, se ovšem taková opozice netolerovala. Chlapci byli uvězněni a mučeni. Takové jednání vyprovokovalo rozsáhlejší protesty, na něž Asadův režim odpověděl střelbou, jejímž výsledkem byla řada obětí na životech. V tomto okamžiku začaly demonstrace nabírat na síle a úderností se přiblížily událostem v dalších arabských zemích, kde protesty vedly k odstoupení čtyř prezidentů. Rozhořčení a čím dál neohroženější demonstranti se scházeli po celé Sýrii a požadovali Asadovu rezignaci. V průběhu března se demonstrací po celé zemi účastnily statisíce lidí a desítky jich přišly o život.

Represe nedokázaly vzpouru potlačit. V průběhu jara a léta se počet protestujících v celé Sýrii nepřestával zvyšovat, což vedlo k brutálním protiopatřením zahrnujícím vojenský zábor a státem řízené masakry v několika obzvlášť odbojných městech. Zděšení vojáci začali z Asadovy armády dezertovat. Než nastal podzim, dezertéři, kteří se z valné většiny sjednotili pod praporem Svobodné syrské armády, začali proti Asadovi využívat partyzánskou taktiku a povstání pomalu přerůstalo ve válku. Než nastal rok 2012, rebelové už měli pod kontrolou některá území.

Haran al-Awámid, městečko pár kilometrů na jihovýchod od Damašku, se až do dubna 2012 násilnostem víceméně vyhnulo. Je to klidné místo vybudované kolem řady poniče-

ných římských sloupů a žije tu asi 15 000 obyvatel – mnozí z nich jsou vládními zaměstnanci. Původně šlo o zemědělské městečko, ale vzhledem k nedávným suchům a výstavbě nedalekého letiště vyměnilo mnoho usedlíků zemědělství za práci ve veřejném sektoru. O víkendech rodiny, jako je Hášimova, často tráví čas v místních zahradách, kde pod borovicemi grilují maso. Ale poslední dobou začíná vzrůstat napětí. Přívrženci režimu zabili dva mladé muže, jejich těla přivázali za auto a tahali je po celém městě. Ne všichni se odvážili reagovat, ale přátelé a příbuzní obětí si troufli – protestovali a vyvolávali po ulicích svoje hesla.

Teď ovšem, ve chvíli, kdy Hášima postrkují do zadních dveří dodávky, zatímco děti z obývacího pokoje přihlížejí, si režim vybírá svoji odplatu. A je to dlouhá pomsta. Nejprve Hášima a jeho sousedy odvedou do tajné sítě cel vykopané hluboko pod letištěm v Damašku. Místo spravuje mocná bezpečnostní služba vojenského letectva, jejíž chapadla dalece přesahují jak letecké, tak občanské záležitosti. Žádný prokurátor se Hášima nevyptává na bydliště a ani on, ani nikdo další není obviněn nebo vyslýchán. Prostě je zbijí a drží pod zámkem, dokud se nepodaří shromáždit dostatečný počet mužů z okolních vesnic. O tři dny později je přesunou na ústředí letecké rozvědky přímo v Damašku.

V celách hluboko pod zemí se tu tísní stovky mužů. Každý den odvlečou čtyři pět z nich do mučíren. Svobodní muži dostávají elektrošoky do genitálií. Ženatí jako Hášim jsou takové potupy někdy ušetřeni, ale místo toho je mučitelé věší za zápěstí. Hášim tak stráví dvanáct hodin, s provazy zaříznutými do kůže. Některé nechají viset ještě déle a následně je nutné jim amputovat ruce.

Nejedná se o nic výjimečného. Tito muži měli svým způsobem štěstí, protože je mučitelé nechali naživu. Později vyjde

najevo, že v období mezi roky 2011 a 2013 bylo v syrských vězeních podobných tomu, kde sedí Hášim, mučeno a zabito přinejmenším 11 000 zadržených. Fotograf s krycím jménem Caesar[1] propašoval ze Sýrie na 55 000 fotografií mrtvol těchto zadržených, které měl na vládní rozkaz dokumentovat. Fotografie jsou svědectvím o krutosti režimu a je z nich patrné, že mnozí vězni byli po dobu zadržení biti, škrceni a mučeni elektrickým proudem. Někteří mají vydloubané oči.

Hášima podobný osud nepotká, ale nadále zůstává ve vězení; po zhruba třech měsících ho přesunou do jakéhosi leteckého hangáru. Tou dobou netuší, kde je, teprve později se ukáže, že se jedná o letiště Mazza, vojenskou základnu užívanou Asadovou rodinou. Hangár je obrovský, vešlo by se do něj několik letadel. Je v něm ovšem natěsnáno tolik vězňů, že se musí střídat, aby si mohli lehnout.

Není jasné, kdo odpočívá ve dne a kdo v noci. Hned při zadržení jim ukradli hodinky. V prostoru rezonujícím ozvěnou není zdroj přirozeného světla, takže není možné měřit čas. Ubíhají měsíce. Možná celá roční období, kdo ví. Nadejde a skončí ramadán, ale vězňové nejsou o nic moudřejší. Vědí jen tolik, že ubývá bití, protože strážné začíná vlastní krutost unavovat. Přesto se zatím nikdo neptá, kdy je propustí. Poučili se, že pokud se chtějí vyhnout mučení, je lepší mlčet.

Jednoho dne koncem října jim jakýsi důstojník přijde sdělit, že prezident schválil jejich propuštění. Vězně odvezou v dodávkách do centra Damašku a tam je vyhodí na ulici. Ukáže se, že je Ídu l-adhá, jeden z hlavních islámských náboženských svátků. Muži mžourají v ostrém slunečním světle a přemýšlejí, jaká Sýrie je po půl roce věznění asi očekává.

V době, kdy Hášima zavřeli do vězení, trvala vzpoura proti režimu teprve rok a většiny města Haran al-Awámid se násilí nijak nedotklo. To se ovšem za dobu jeho nepřítomnosti

změnilo. Když ho kamarád veze domů, Hášim si všimne, že jedou podivnou oklikou. Čemu se vyhýbáme? zeptá se. Přední linii, zní odpověď. Doma se dozví ještě horší zprávy. Dva z jeho bratrů zabil ve stejný den tentýž ostřelovač. Druhý bratr se pokoušel odtáhnout tělo prvního do bezpečí.

Červený kříž vydal prohlášení, podle něhož by se konflikt měl nazývat občanskou válkou. Bašár Asad začal užívat barelové bomby. Asadovi šíitští spojenci, příslušníci libanonské militantní organizace Hizballáh, překročili hranice, aby posílili Asadovy jednotky, čímž se konflikt stal sektářským. Kurdská menšina začínala získávat území při turecké hranici na severu země. Konflikt Svobodné syrské armády s režimem zuří skoro po celé zemi. Hášimovy vyhlídky do budoucnosti jsou pochmurné.

O měsíc později, v posledních týdnech roku 2012, je situace v jeho městě neudržitelná. Hášim a Hijám se vydají se svými třemi chlapci hledat bezpečí. Nejdřív odejdou do Hozromy, nedaleké vesnice na východ od Damašku. Pak jednoho odpoledne začnou bomby dopadat jen pár metrů od jeho synů, kteří se vracejí ze školy, a je zřejmé, že ani Hozroma není bezpečné útočiště. Během několika dnů znovu zvednou kotvy a přesunou se do vesnice al-Tal na opačné straně Damašku.

Celá země kolem nich se hroutí a hroutí se i jejich domov, a to doslova. Haran al-Awámid se má z rozhodnutí režimu stát nárazníkovou zónou kolem letiště v Damašku. V únoru 2013 je Hášimův dům zničen, a s ním stovky dalších. Hášim dodneška nosí klíč s sebou, ačkoli dveře, které se jím odmykaly, už neexistují.

Ve chvíli, kdy se z rodinného domu stala hromada suti, se Sýrie začíná jevit jako čím dál nepravděpodobnější místo k životu. Rodina přežívá nějaký čas v al-Tal a pak se v květnu

přesune přímo do Damašku. Toho měsíce ale padne rozhodnutí: Sýrie už pro ně nemůže být domovem. Džihádisté získávají nad rebely čím dál větší převahu, zčásti i díky Asadově rozhodnutí propustit stovky sunnitských extremistů. Asad doufá, že se jim podaří postupně infiltrovat do opozice a zradikalizovat ji, čímž by ztratila v očích nestranných pozorovatelů kredit a vyhrotila by se sektářská povaha konfliktu – tak si jeho snahy alespoň vysvětlují pozorovatelé jako Hášim.[2] Začátkem jara 2013 už je zřejmé, že plán vychází. V severní Sýrii se začíná výrazně prosazovat skupina, která se později prohlásí za Islámský stát.

V té době aš-Šaukíovi sdílejí dvoupokojový byt v Damašku spolu se třemi dalšími vysídlenými rodinami. Situace nemá východisko, a tak se aš-Šaukíovi rozhodnou požádat o pas. Z krátkodobého hlediska je to nešťastné rozhodnutí. V kanceláři, kam jde podat žádost, Hášima vytáhnou z fronty, kde stojí před svými dětmi, a odvlečou ho do vězení. Jsou v něm děti a staří muži, přičemž někteří tráví v cele už dlouhé měsíce. Jako obvykle ho dozorci zbijí, ale tentokrát je tu méně vězňů než při jeho posledním zadržení, takže si může na spaní aspoň lehnout. Napodruhé si navíc pobude ve vězení mnohem kratší dobu. Zatímco sedí za mřížemi, vyšetřovatelé se na něj ptají bývalých kolegů na vodoprávním úřadu a jeden z nich, alávita, se za něj zaručí. O pár dnů později je Hášim na svobodě a s jistými obavami se vydává na úřad, aby se znovu pokusil získat pas. Přistoupí k policistovi před vchodem a riskne to. Jsem ještě na nějakém seznamu hledaných osob? zeptá se. Za několik minut je policista zpátky: Hášimovi už nic nehrozí. A tak Hášim vejde dovnitř, podá žádost o pas – a ke svému překvapení ho dostává.

Je to skoro nevysvětlitelný obrat k lepšímu, ale Hášim nemá kdy děkovat nebesům. Musí odjet. Ale kam mají jít?

Uvažují s Hijám o Jordánsku, kde dnes uprchlíci ze Sýrie tvoří desetinu obyvatel, ale doslechnou se, že podmínky v utečeneckých táborech jsou otřesné a že Syřané nemají dovoleno pracovat. Další možností je Libanon, současný domov více než milionu syrských běženců, což je pětina tamní populace. Aš-Šaukíovi se ale bojí reakce stoupenců libanonského Hizballáhu, kteří podporují Bašára Asada. Je tu ovšem ještě další možnost: Egypt. Tou dobou, v červnu 2013, egyptská vláda Syřany vítá.

Rozhodnutí tedy padne na Egypt – pokud seženou dost peněz. Nemají už dům, který by prodali, a nemají úspory, ze kterých by koupili letenku. Hijám prodá všechny svoje šperky včetně snubního prstenu, ale na cestu letadlem to pořád nestačí. Autobus do Jordánska je nicméně dostupný, stejně jako navazující přívoz do Egypta. Za zhruba 11 000 syrských liber se autobusem společnosti Pullman dostanou do jordánského přístavu Akaba. Loď odsud do Egypta stojí 65 dolarů.

Všichni jsou odhodlaní odjet, zbývá přesvědčit jediného člověka, a tím je Hášimův otec. Hášimova matka chápe, proč chce syn odvést rodinu do bezpečí, ale otce ta vyhlídka zneklidňuje. Kdo se o něj postará, když ne Hášim?

„Proč chceš odejít a opustit mě?“ ptá se otec při jednom z posledních setkání.

„Hrozně mě to mrzí, tatínku,“ odpoví Hášim. „Ale tady je to k nesnesení. Musím to udělat, ne kvůli sobě, ale kvůli dětem a ženě.“

Šestadvacátého června 2013 kolem poledne se rodina ocitá na náměstí al-Marža v centru Damašku. Je plné syrských rodin na útěku. V téhle oblasti se nacházejí spousty cestovních kanceláří, které před povstáním sloužily turistům. Dnes jejich klienti, po stovkách se tlačící u řad autobusů, prchají před válkou.

V Hášimově autobuse nezbývá jediné volné místo. Cesta do Jordánska jim předkládá jakýsi průřez válkou, před níž prchají. Projíždějí městem Dar'á, kde povstání začalo a kde stále pokračují boje. Projíždějí prorežimními kontrolními stanovišti, kde jim vojáci nadávají a posmívají se jim. „Jak to," křičí na ně voják, „že opouštíte vlast?" Následují kontrolní stanoviště rebelů, kde se na ně obracejí s nádechem pohrdání: „Odcházíte z naší země!" Jen džihádisté ze Zabhat al-Nusry opakují něco jiného. „Opouštíte džihád," volají. „Nechcete být mudžáhidy!" Část příslušníků této povstalecké brigády později vyhlásí Islámský stát.

Průchod každou kontrolou je utrpení. Všichni cestující musí pokaždé vytáhnout z autobusu svoje zavazadla a předložit je ke kontrole. Trvá to celé hodiny a strážní na stanovištích si zavazadla mnohdy bez skrupulí přivlastňují. Aš-Šaukíovi přijdou o tři kufry. Na jedné z prorežimních kontrol se vojáci nespokojí jen se zavazadly: ukáže se, že jakýsi mladík z autobusu je na seznamu hledaných osob, a tak ho vojáci popadnou a odvádějí pryč. Ostatní cestující jsou zděšeni – vědí, že mladíka nejspíš čeká smrt. Obrátí se tedy na řidiče, který tudy projíždí každý týden. Vy se s těmi vojáky znáte, žádají ho, zeptejte se jich, za kolik by ho propustili. Řidič se vrací s částkou: 2000 syrských liber. Rychle proběhne sbírka, lidé dají dohromady svoje poslední úspory. Hášimovi už nezbývá skoro nic. Ale život mladého muže je zachráněn.

Snad nejhorší je poslední kontrolní stanoviště v Nasíbu na hranicích s Jordánskem. Dorazí tam ve tři hodiny ráno a pohraniční stráž chce ověřit jejich totožnost. Počítačový systém ale nefunguje a všichni musí čekat v autobuse, až znovu naběhne. Hášim se v duchu ptá, jestli se jim vůbec povede se ze Sýrie dostat. Vychází slunce, ale počítač stále

nereaguje. Teprve o šest hodin později autobus konečně překročí hranici do Jordánska.

Večer už jsou v přístavu Akaba u Rudého moře. Jejich přívoz odplouvá o půlnoci a 27. června kolem čtvrté ráno se ocitají v přístavu Nuweiba, malém turistickém městečku na Sinajském poloostrově. O pár dnů později se hranice uzavře, takže jsou jedněmi z posledních Syřanů, kteří do Egypta přišli.

Jakmile jsou v bezpečí, Hášimovi víří hlavou desítky myšlenek. Ulevilo se mu, že jeho děti vyvázly z válečné zóny, ale nemůže zapomenout na příbuzné a přátele, které v zemi nechal. Možná je už nikdy neuvidí a neobejme.

2

Druhé moře

Pouštní cesty Saharou

Niger, srpen 2015

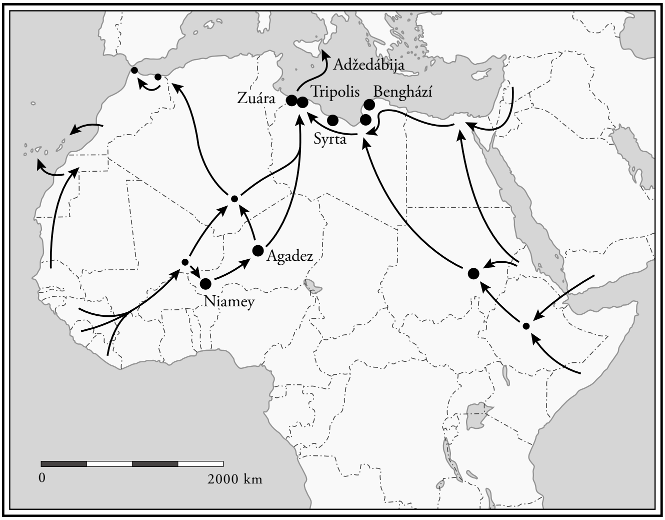

Pouštní trasy do Libye

Cestu z Agadezu do Libye neuvidíte. Jednoduše dojedete k okraji místní přistávací dráhy, odbočíte vlevo, pak se dáte vpravo a projedete kolem jediné stavby na obzoru, osamělého policejního kontrolního stanoviště. To je vše. Není tu asfalt, jen pár vyjetých kolejí v písku. Jen hrstka místních řidičů ví, které duny vedou přes Saharskou poušť a které do záhuby. A během třídenní jízdy lze špatně odbočit mnohokrát.

Právě tuto cestu ovšem musí absolvovat většina migrantů ze západní Afriky – než budou riskovat utopení ve Středozemním moři, než se dostanou přes bojiště libyjské občanské války a dlouho předtím, než se pár z nich dostane k novým bezpečnostním plotům v Calais. A mnoho z nich na této cestě zemře.

Evropskou migrační krizi pohánějí především Syřané, Iráčané a Afghánci, kteří utíkají před válkou a náboženským extremismem – lidé jako Hášim aš-Šaukí. Mediální zpravodajství věnované této krizi – a navrhovaným řešením této krize – se zaměřuje na tyto lidi. A je pravda, že proud uprchlíků by zeslábl, pokud by války na Blízkém východě náhle dospěly k zázračnému konci. Ale ani něco tak nepravděpodobného by nezabránilo tisícům Eritrejců, aby utíkali do Evropy, ani Nigerijcům a Senegalcům, aby mířili o pár set kilometrů dál na západ stejným směrem.

A tak, abychom porozuměli krizi ve všech jejích podobách, je třeba se vydat po této podivné silnici ven z Agadezu – bájného hliněného města ve středním Nigeru a hlavní

zastávce Západoafričanů na cestě do Libye a dál ke Středozemnímu moři. A je třeba sledovat podobnou cestu, která vede na sever z Chartúmu, hlavního města Súdánu, a proudí po ní lidé z východní Afriky. Hodně se mluví o zrádných vodách mezi Libyí a Itálií, kde ztroskotává nejvíc lodí. Abychom pochopili, proč lidé podstupují tohle riziko, je třeba nejprve porozumět tomu, co se s nimi děje, než se dostanou k pobřeží.

„Uvažuj o Libyi, jako by měla dvě moře," řekl mi jeden humanitární pracovník v prvních dnech mého působení v roli migračního korespondenta. „Je tu Středozemní moře. Ale na jihu Libye je moře Sahara."

Snažil jsem se přijít na to, jak to myslel, a to mě přivedlo k těm několika vyjetým kolejím v písku severně od Agadezu a k mladému muži, kterému budu říkat Cisse, jelikož se mnou hovořil jen pod podmínkou, že nezveřejním jeho pravé jméno. Cisseovi je pětadvacet a vystudoval geologii. Je klidný, výřečný a pěkně oblečený. Krátce pracoval jako úředník v uranových dolech v severním Nigeru. Několik let vozil turisty na vyjížďky do pouště. A pak, když turistický průmysl následkem nepokojů v regionu vymizel, začal se Cisse věnovat třetí profesi. Převaděčství.

Díky tomu je jedním z poměrně mála lidí, kteří se vyznají v neviditelných cestách vedoucích do Libye. A moc dobře zná rizika, která jsou s touto cestou spojena. Svým pickupem ji podstupuje týden co týden se třiceti pasažéry. Trasa je pokaždé trochu jiná, kvůli častým písečným bouřím, které mění tvar pouště. Cisse zná Saharu „jako vlastní ložnici". Ale jiní ne, a tak se tam snadno ztratí. A když zabloudí, dojde jim palivo – a pak voda. „Když nemáte vodu," říká Cisse, „nepřežijete víc než tři dny."

Jednu takovou písečnou bouři jsem zažil v relativním bezpečí Agadezu. Pár jsem jich viděl už dřív v Káhiře, kde jsem

žil tři roky, ale v porovnání s touhle to nebylo nic. Agadez je přikrčené město, změť nízkých hliněných budov obklopujících jedinou vysokou stavbu, sedmadvacetimetrový minaret, který ční nad okolím jako obléhací věž z nepálených cihel. Ale v písečné bouři nedohlédnete na druhou stranu ulice, natož abyste viděli minaret. Mračna písku víří po ulicích a nechávají zmizet průčelí obchodů, ještě před pár vteřinami viditelná. Písek proniká mezi rámy i sebepečlivěji zavřených dveří a pokrývá vnitřek domněle chráněných místností vrstvou hrubého prachu. Další a další poryvy písku zaplavují město, jako se v bouři valí vlny na pobřeží. Ale na rozdíl od mořské vody písek nesteče zpátky a nevrátí se, odkud přišel. Zůstane tam, víří ve vzduchu, kdysi viditelný palác místního sultána zahalí do žluté mlhy. Pokud vás taková bouře zastihne v poušti, může vám za hodinu pohřbít auto v písku.

Kromě tohoto nebezpečí tu jsou banditi: pašerácká konkurence, džihádisté, anebo prostě jen prospěcháři, kteří číhají na to, aby vám ukradli auto a nechali vás v poušti. Během dvou týdnů, co jsem tam byl, k jednomu takovému přepadení došlo a celá rodina přišla o život. „Když budete mít štěstí, tak vás někdo zachrání," říká Cisse. „Pokud ne, zabijou vás i vaše pasažéry."

Nikdo neví, kolik lidí z těchto různých důvodů zemřelo. Na každou mrtvolu nalezenou na Sahaře – v roce 2015 jich napočítali nejméně čtyřicet – připadá snad dalších pět nebo padesát mrtvých, které nikdy nikdo nenajde.[1] Pro jednoho z Cisseových pasažérů je závěr jasný: „Podle mého názoru," uvažuje Gomez, neúspěšný fotbalista z Kamerunu, „je Sahara nebezpečnější než Středozemní moře." A přesto se ji pokouší přejít rekordní počet migrantů.

Je pozdní srpnový večer, když se poprvé setkám s Cissem a Joelem. Potloukají se kolem jednoho z hlavních

autobusových nádraží v Agadezu. Právě sem, na jižní hranici Saharské pouště, přijíždějí noc co noc legálně stovky migrantů; místní úřady odhadují, že jejich počet v roce 2015 přesáhl sto tisíc. Jde o nejsevernější okraj takzvaného Hospodářského společenství západoafrických států, bezvízového pásu západní Afriky, který funguje podobně jako Schengen. V této zóně může kdokoli, kdo na to má peníze, dojet autobusem z pobřeží Nigérie až k okraji Saharské pouště v Nigeru. A právě tady v Agadezu řidiči autobusů končí a nastupují převaděči.

Autobusy přijíždějí každý den nad ránem. Cestující se vypotácejí z autobusu, zmožení po dvacetihodinovém kodrcání po nerovných cestách, a převaděči, jako je Cisse, na ně čekají. Většina migrantů má kontakt na někoho, komu mají zavolat – na doporučení přátel, kteří už mají cestu úspěšně za sebou. Kdo ho nemá, kontaktuje převaděče po příjezdu. A pak je všechny odvezou do uzavřených dvorů.

V Agadezu je jen hrstka budov s více podlažími. K těm hlavním patří mešita a vedle ní palác sultána Aïru, který si stále udržuje svou roli v místním soudním systému. Ale domy, na které tato dvojice shlíží, jsou ve většině případů přízemní a jsou obehnané zdí bez oken. Převaděči využívají možná padesát takových areálů – i když přesný počet nikdo nezná. A o to jde: jsou to dokonalá místa, kde lze ukrýt stovku migrantů, než zamíří na sever do Libye.

Jakmile jsou migranti uvnitř, začíná se smlouvat. Za cestu z Agadezu do Libye se prý momentálně platí kolem 150 000 západoafrických franků (CFA), čili 166 britských liber. Ale jeden muž na cestě mi sdělil, že zaplatil dokonce 500 euro (363 britských liber), zatímco Cisse tvrdí, že od každého ze svých třiceti pasažérů vybírá pouhých 50 000 CFA (55 britských liber).

Při takových částkách není divu, že obchod navzdory nedávnému zákazu jede naplno dál. V květnu 2015 nigerská vláda pod nátlakem EU převaděčství zakázala. V srpnu navštívím velitele policie v Agadezu, abych se zeptal, zda lze vůbec zákaz vymáhat. Hrdě odpoví, že lze a že už se tak děje. Zmáčkne zvonek, přivolá policistu, který vede protipašerácké operace, a požádá ho, aby spočítal počet převaděčů, které zatkl. Policista se po půl hodině konečně vrátí s kusem papíru. Z výpočtů psaných rukou lze vyčíst, že jeho muži za tři měsíce zatkli v celkovém součtu čtrnáct převaděčů. Dalšího úspěšně přesvědčili, aby se obchodování vzdal.

Co korupce, ptám se. Uplácejí převaděči stále policisty, aby se dostali přes jejich kontrolní stanoviště? „Před dvěma lety to mohlo být tak, jak říkáte," tvrdí velitel. „Ale po té události" – odkazuje na dva roky starou vládní zprávu o tom, že policisté jsou běžně placeni převaděči – „byli všichni policisté, kteří to dělali, převeleni jinam. Nováčci se díky tomu velmi bojí. A tak se dnes přes kontrolní stanoviště policie žádné vozidlo nedostane."

V takových situacích máte co dělat, abyste se nerozesmáli. Stačí vyjít před policejní velitelství a je vám jasné, že mnoho převaděčů tu stále působí pod policejní ochranou. Cisse je vzorový příklad. Od té doby, co zákon platí, je opatrný. Když ho požádám o druhou schůzku a pak o třetí, bojí se, že je to léčka. Den poté, co jsme spolu poprvé hovořili na autobusovém nádraží, navrhne, abychom se potkali na městském tržišti vedle stánků s plátěným zbožím. Pak pošle napřed svého muže, aby ověřil, že tam nejsem s nikým cizím.

Ten chlápek, který mě přijde zkouknout, je ovšem policista v civilu, kterého Cisse platí. Co víc k tomu dodat. „Nemusíš se bát," říká Cisseovi do telefonu. „Tenhle člověk je v pohodě. Viděl jsem ho na policejním velitelství."

Není to jediný policista, který nadále přijímá úplatky. Na každém ze tří checkpointů cestou do Libye Cisse platí policii 10 000 CFA (11 britských liber) za pasažéra, aby ho nechali projet. „Zákon nic nezměnil," usmívá se Cisse. „Když dáš policii peníze, můžeš si dál dělat svoje."

Město žije do značné míry podle rozvrhu převaděčů. Po většinu týdne je v Agadezu klid. Když se přibližuje pondělí, den, kdy se většina převaděčů společně vydává na cestu, aby si zajistili větší bezpečí, město náhle přepne na nejvyšší rychlost. Nejoblíbenější převaděčská auta jsou bílé pickupy značky Toyota – obvykle se zatmavenými okny a bez poznávací značky. Jakmile začne víkend, toyoty se začnou na ulicích množit. Majitelé je vozí k automechanikům, aby na poslední chvíli opravili, co je třeba. Pak do nich naloží zásoby paliva a vody; na každou cestu Cisse kupuje 470 litrů paliva a 250 litrů vody. Desítky dalších převaděčů činí totéž. A zdá se, že všichni ve stejnou dobu.

V pondělí odpoledne aktivita vrcholí. Každý převaděč před areálem shromáždí třicet pasažérů a natlačí je dozadu do toyoty. Řidiči někdy pocházejí z Libye a o zisk se dělí s nigerským vlastníkem dvora. Jindy řídí sami Nigerci, jako Cisse.

Ať tak či onak, v obou případech se převaděči snaží ze svých klientů vymáčknout, co se dá. Pasažéři jsou v autě tak natěsnaní, že ti na vnější straně sedí čelem ven a nohy jim visí přes postranice. Jakmile jsou na místě, chytnou se tyčí připevněných ke karoserii, aby nevypadli, až auto nabere rychlost.

A pak vyjedou. Smykem projedou kolem přistávací dráhy a zamíří k osamělému kontrolnímu stanovišti. Tady u budky policistů postávají kolegové řidičů, aby dohlédli na to, že policisté dostanou svůj díl. Jeden z nich se vysílačkou spojí

s kolegou ve sběrném areálu. „Hněte sebou," říká. „Cesta je volná." O pár minut později se kolem proženou pašerácké náklaďáky a policisté se dívají jinam – daleko víc je zajímá moje auto než auta projíždějících převaděčů. Slova policejního velitele vyznívají naprázdno.

A nejen policie je slepá. Převaděči odjíždějí hromadně v pondělí proto, aby se mohli připojit k pravidelnému vojenskému konvoji do pouště. Opět se nezdá, že by to někomu vadilo. „Z města nás vyvedla armáda," popisuje jeden nigerijský běženec, kterého potkávám o kus dál na trase. „A nikoho nezastavila."

Právě takové poznámky mi pomáhají pochopit rozsah migrace do Evropy, síly, které ji umožňují, a marnost snah ji zastavit. Hypoteticky byste mohli ukončit válku v Sýrii. Mír v Libyi je rovněž teoreticky dosažitelný a s ním i příležitost omezit pašování na libyjském pobřeží. Ale stále by vám zbývalo 100 000 lidí, kteří se každoročně valí Nigerem – a nikdo se nijak zvlášť nestará, aby je zastavil. V jedné z nejchudších zemí světa a ve městě, které nemá žádný jiný významný zdroj obživy, je převaděčství pro mnoho místní lidí – a státních úředníků – nepostradatelnou finanční záchranou. Stačí se podívat na čísla. Za jednu cestu může převaděč vydělat až 4,5 milionu CFA (něco pod 5000 britských liber). Za rok si přijde až na 250 000 britských liber, a to v zemi, kde průměrný roční příjem domácnosti činí méně než 500 britských liber. Za stejnou dobu si agadezští převaděči dohromady vydělají mezi 16 a 17 miliony britských liber. Společným výdajem jsou pak úplatky pro policii, které se podle mých výpočtů pohybují někde okolo 1 milionu britských liber.[2]

Tyto peníze jsou zvlášť znát ve městě, kde je mnoho zkrachovalých cestovních kanceláří. Až do roku 2007 byl

Agadez turistické město a jeho malá přistávací dráha technicky vzato mezinárodním letištěm. Cestovní ruch pak zastavila vlna místních berberských povstání a vzestup regionální pobočky al-Káidy. Přestože se situace posléze znovu uklidnila, turisté se už nikdy skutečně nevrátili. Hotely jsou většinou prázdné a zchátralé. I majitel toho nejslavnějšího, Auberge d'Azel, kde se ubytovávají úředníci OSN, musel spustit přidruženou strojírenskou výrobu, aby se udržel na hladině.

Chci to probrat se samotným sultánem, ale v den, kdy se máme setkat, musí odjet z města na pohřeb. A tak se místo toho setkám s jeho hlavním poradcem Muhammadem Tuwarou a sedíme spolu ve stínu slavného agadezského minaretu. Tuwara mi vysvětluje, že na rozmach převaděčství je třeba nahlížet z perspektivy zhroucené ekonomiky. „Je to součást toho, co se děje," povzdechne si Tuwara. „Kvůli povstáním už do Agadezu nepřijedou turisté a řemeslníci neprodají svoje výrobky. Mnoho lidí muselo změnit způsob obživy, a tak se z některých řemeslníků stali zahradníci. A z jiných převaděči."

Není to nic nového. Agadez byl po staletí důležitou křižovatkou pro cestovatele a obchodníky, kteří se pokoušeli dostat přes Saharu. Ve středověku jím museli často projít obchodníci se solí a zlatem, kteří hledali cestu mezi Timbuktu a Středozemním mořem. Už v patnáctém století měl Agadez vlastního sultána, svou slavnou velkolepou mešitu a shluk klikatých uliček, které se dochovaly dodnes. Současný proud lidí v jeho novodobých ulicích v jistém smyslu napodobuje pohyb, který tu probíhá polovinu tisíciletí. Jediný rozdíl je v rozsahu. O současných migračních proudech v Nigeru neexistují žádné solidní záznamy. Avšak vezmeme-li v úvahu, že před deseti lety vyplouvalo z Libye o dvě třetiny lidí méně

než dnes, vyplývá z toho, že počet migrantů na jedné z nejdůležitějších cest do Libye musel být také mnohem nižší. Tehdy jste se mohli dostat do Evropy i tak, že jste zamířili ze Senegalu na Kanárské ostrovy anebo z Maroka do španělských enkláv v severozápadní Africe. Tyto trasy jsou dnes přerušené z důvodů větší bezpečnostní spolupráce mezi těmito třemi zeměmi, a díky tomu Agadez coby mezistanice na migrační trase získal ještě větší význam. „Vždy sem přicházeli různí lidé," říká Tuwara. „Ale v dřívějších dobách jsme nevěděli, co je to migrace – to slovo jsme začali používat až tak před čtyřmi pěti lety."

–

Abychom plně pochopili všechny hrůzy Sahary, musíme sledovat východní cestu, která vychází ze Súdánu. Převaděči po odjezdu z Agadezu migranty často unášejí a mučí – ale to je jen slabý odvar toho, co se daleko běžněji děje těm, kteří vyrážejí z Chartúmu. Touto trasou se vydávají Eritrejci, kteří prchají před nejzvrácenější diktaturou na africkém kontinentu, Somálci prchající před občanskou válkou a oběti genocidy v Dárfúru. Muka, která je čekají v poušti, jsou dost možná strašnější než ty, kterým se snaží uniknout.

Týdenní cesta začíná dobře známým způsobem. Uprchlíci jsou soustředěni v hliněných dvorech ve městě Omdurman, které leží na opačném břehu Nilu než centrum Chartúmu. Pak je v časných ranních hodinách natěsnají do náklaďáků. Do každého náklaďáku nacpou stovky lidí a pak je vezou stovky kilometrů pouští k libyjské hranici. Tam pasažéry předají libyjským pašerákům, kteří je rozdělí do nechvalně známých toyot – do maličkého prostoru pick-upu jich nacpou třicet. Nakonec je odvezou do Adžedábije

v severovýchodní Libyi, což je ještě delší úsek než ten předchozí. A podle několika skupin Eritrejců, se kterými se setkám, je tahle cesta horší než samotné moře.

Stejně jako v Nigeru je velmi snadné se v súdánské Sahaře ztratit, spotřebovat palivo a zemřít žízní. Na korbě náklaďáku jste natěsnaní jak sardinky, a tak při většině cest někdo zemře na dehydrataci, anebo vypadne ven. Jeden Eritrejec, s nímž jsem se setkal, tvrdí, že v autě, ve kterém jel, zemřelo v tom horku osm lidí. Jiní migranti, které jsem zpovídal, mi vyprávějí, že se jejich vůz převrátil a oni si zlámali ruce a nohy – a ještě stále s tím nebyli u doktora, když je o několik týdnů později zachránili na moři.

Pak jsou tu lupiči, milice a pobřežní stráž. Eritrejský teenager Adam se potkal se všemi, když jako patnáctiletý cestoval pouští. S Adamem se setkávám na Sicílii, pár dní poté, co ho zachránili na Středozemním moři. Sebejistě se usmívá a hovoří jasně a plynule, což je v rozporu s hrůzami, které popisuje, a neskutečně nízkým věkem, ve kterém je zažil. Měří pouhých 150 centimetrů, je to spíš dítě než adolescent, a na své pouštní cestě z Eritreje zažil více duševních otřesů než většina z nás za celý život. Hubený kluk v šedivém tričku vypadá, jako by byl s kamarády na výletě. Až na to, že je na cestě už celé měsíce.

Trasa, kterou ho vezli, vede nedaleko místa, kde se setkávají súdánské, libyjské a egyptské hranice. Jak se jeho konvoj třinácti toyot blížil k Egyptu, egyptská policie na ně začala střílet. Konvoj sjel z cesty, aby se vyhnul Egypťanům, ztratil se a následkem toho několik Adamových přátel zemřelo žízní. O kus dál na sever v Libyi narazili na džihádistickou milici, kterou převaděči nepodplatili a která také okamžitě začala na konvoj střílet. Zemřeli další migranti – a jediný pašerák.

Když konečně dorazili do Adžedábije na břehu Středozemního moře, Adam se stal obětí politické hry. Milice, které v Libyi vládnou, jelikož centrální vláda neexistuje, pašování lidí přehlížejí a často ho dokonce usnadňují. Ale ten den chtěla jak hlavní milice v Adžedábiji, tak súdánská vláda ukázat světu, že jsou připraveni si s migrační pohromou poradit. A tak měla Adamova skupina tu smůlu, že je podle dohody mezi chartúmskými a adžedábijskými úřady vrátili do Súdánu a předvedli je davům novinářů na tiskové konferenci snímané v přímém přenosu televizí. Vzkaz byl jasný. Podívejte: hlídáme hranice.

Už to ani nemohlo být horší, když Adamovu skupinu uvěznili a poté odsoudili k deportaci zpátky do Eritreje. Podle Adamova vyprávění byl už v procesu repatriace (pravděpodobně rovnou do vězení), když se do věci konečně vložila OSN a přesvědčila Súdánce, aby se drželi mezinárodního práva a uprchlíky zanechali v uprchlickém táboře u súdánsko-eritrejské hranice. Poté, co už byl téměř u Středozemního moře, a po zpáteční cestě dlouhé přes 4500 kilometrů se Adam ocitl opět skoro na začátku.

Ale daleko nejkrutější část Adamovy cesty nastala, když se o několik týdnů později znovu dostal do Adžedábije. Zatímco ti, kteří cestují do Libye po západní trase, se únosům a vydírání často vyhnou, pro většinu migrantů postupujících východní stranou je to obvyklá zkušenost. K vydírání tu nedochází náhodou. Je to základní obchodní model překupníků působících podél súdánské trasy.

„Stalo se to součástí naší kultury," říká mi eritrejský ochránce práv uprchlíků. „Víme, kde nás budou mučit a kolik budeme muset zaplatit. Jsme na to připravení. Říkáme, že je to normální."

Ona normálnost probíhá takto: po příjezdu do Adžedábije vás zamknou ve sběrném areálu, dokud vaše širší rodina

nedá dohromady hotové peníze a pašerákům nezaplatí. Ať máte příbuzné v Izraeli, Súdánu nebo dokonce ve Velké Británii, pašeráci tam budou mít kontaktní osobu, které vaše rodina může osobně předat peníze. Nikdo z uprchlíků neplatí sám, než se dostane do Adžedábije, jelikož pašeráci by ho nemuseli dovézt až do cíle. A nikdo si s sebou nebere hotovost, aby zaplatil po příjezdu, jelikož by vám peníze ukradli. A tak vaše rodina musí dát dohromady 1600 britských liber za uskutečněnou cestu přes poušť. A pokud peníze nemají, pašeráci vás mučí a příslušníci vaší rodiny to poslouchají po telefonu. Jeden Somálec mi při rozhovoru sdělil, že ho za tímto účelem bili holí a pažbou pušky den co den celý měsíc. Adam čekal šest měsíců a trestali ho tak, že ho nechali dvanáct hodin denně stát na jedné noze v žáru libyjského slunce. V tomto okamžiku se při našem rozhovoru na Sicílii Adamův úsměv změní v škleb. Přestane se na mě a mého překladatele Abdulfattáha dívat a zabodne oči do země. Chvilku se snaží nedat najevo emoce, ale pak se začne třást a posléze vzlykat. Přerušíme rozhovor a Adam zaboří hlavu Abdulfattáhovi do ramene. Jak tak sedíme na sluncem zalité pobřežní cestě na Sicílii, je obtížné spočítat všechny hrůzy, které Adam vytrpěl, aby se sem dostal. Přemýšlím, co jsem asi tak dělal v jeho věku já – pravděpodobně jsem se rozhodoval nad volitelnými předměty a vybíral si, na jakou půjdu univerzitu. Adam naopak chce jen mít kde žít.

Když vaše rodina zaplatí, tedy pokud se tak stane, předají vás v Adžedábiji jiným pašeráckým gangům a odvezou vás na západ do některého z měst, záleží na převaděči. Několik skupin Eritrejců, se kterými jsem se setkal, vezli na západ do místa zvaného Ben Walíd, často v uzavřených kontejnerech. Následkem toho při většině takových cest lidé umírají na dehydrataci anebo se udusí. Toto opatření má svůj důvod – ces-

tou do Ben Walídu musíte projet územím Islámského státu. Pokud by bojovníci ISIS zjistili, že náklaďák převáží uprchlíky, zastavili by vůz, muslimy by nechali jít a křesťany by zadrželi. Proto pašeráci používají uzavřené vozy, jako třeba cisterny na benzin: není tak snadné se podívat dovnitř.

Setkal jsem se s devíti lidmi, kteří měli tu smůlu, že cestovali ve voze s otevřenou korbou, když projížděli kolem Syrty, hlavního města Islámského státu v Libyi. Snadno si jich všimli a celé týdny je pak drželi v táboře ISIS, dokud po výbuchu bomby nenastal dostatečný zmatek, aby Eritrejci mohli uprchnout. Jeden z nich se pokusil utéct už dřív – a střelili ho do nohy.

Neuleví se vám, ani když se konečně dostanete do míst, jako je Ben Walíd. Zavřou vás tam do areálu dalšího převaděče a následuje stejný proces: věznění a mučení, dokud vaše rodina doma nezaplatí společníkovi převaděče. Tentokrát je cena 2000 amerických dolarů – záloha na luxusní plavbu přes moře. Jakmile máte zaplaceno, přesunou vás do třetího dvora zvaného *mazra-a* blíž k moři. Opět tu čekáte v odporných podmínkách, obvykle týden, nebo pár týdnů, ale někdy i celé měsíce. Jídlo se rozdává jen jednou denně a opět vás čeká pravidelný výprask. Ženy často neujdou znásilnění.

„V těch *mazra-a* se děje veškeré utrpení, které se člověku může dít," říká eritrejský doktor Tadese, když se setkáme uprostřed Středozemního moře. „Samozřejmě, víme, jaké to tam bude, ještě než se tam dostaneme. Proč tam tedy vlastně chceme?"

—

V Evropě si mnoho lidí myslí, že znají na tuto otázku odpověď: lidé z člunů se chtějí přiživit na našem štědrém

sociálním systému. Nejznámější zastánkyní tohoto názoru je redaktorka týdeníku *The Sun* Katie Hopkinsová, která se nechala slyšet, že ti, kdo připlouvají přes Středozemní moře, jsou roj švábů, kteří by nejraději změnili britská města v „hnisající rány zamořené davy migrantů a žadatelů o azyl, kteří si vybírají dávky jako peníze v Monopolech". Její výlev se dočkal veřejného odsouzení. Ale ve skutečnosti šlo jen o drsnější vyjádření myšlenek, které vznešeněji prezentují vládní ministři. Když uprchlická krize dosáhla v roce 2015 vrcholu, evropští politici se opakovaně vyjadřovali v tom smyslu, že migranti připlouvající přes Středozemní moře jsou lidé, kteří mají jasný cíl: brát z evropských zdrojů a zkazit evropskou kulturu. Typicky jízlivou poznámku pronesl český prezident Miloš Zeman, který varoval, že příliv uprchlíků připraví Evropany „o krásu žen, protože ty budou zahaleny v burkách od hlavy po paty včetně obličeje".

Ve východní a střední Evropě si politici oblíbili tvrzení, že 90 procent migrantů přichází z ekonomických důvodů. V Británii vláda argumentovala podobně, avšak moudře se vyhnula vymýšlení statistických údajů, které by šlo snadno vyvrátit. Stejně jako Katie Hopkinsová ministerský předseda David Cameron popsal migranty jako „roj". Ministr zahraničí Philip Hammond je označil za nájezdníky, kteří se snaží převálcovat evropskou civilizaci. Ministryně vnitra Theresa Mayová se často vysmívala jakémukoli náznaku, že by mohli prostě jen hledat bezpečí. Při rozhovoru pro *Today*, hlavní program o domácím dění na rozhlasové stanici BBC, Mayová řekla: „Lidé hovoří o uprchlících, ale pokud se podíváte na ty, kteří připlouvají přes centrální část Středozemního moře, pak jich je největší počet ze zemí, jako je Nigérie, Somálsko a Eritrea. Jsou to ekonomičtí migranti."